

Lietuvybės ideologijos kryptimi: retro žingsnis ar nūdienos pasaulio sąlyga?

ROMUALDAS GRIGAS

Apie Lietuvos chartą ir jos žygdarbio sąsą

Socialinis pasaulis — tai amžinas judėjimas, nuolatinė kaita ir nuolatinės trintys. Tas trintis gimdo įvairios priežastys, tarp kurių ypatingą vietą užima vadinamieji amžini interesai. Už juos bylinėjasi ne tik tie, kurie siekia pasaulį valdyti. Savus interesus turi ir tie, kurie, kaip ir kiekviena gyvūnų forma ar rūšis, nepraranda elementaraus troškimo išlikti savimi ir taja savo tapatybės siekiamybe praturtinti pasaulio įvairovę, tuo patiu sustiprinti ne tik jo žavesį, bet ir gyvybingumą.

Prąja daugiau nei pusšimtis metų po Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo komiteto (VLIK) paskelbtos Lietuvos chartos. Tą dokumentą tuomet pagimdė kilnūs tikslai: burti karo ir kitų aplinkybių po pasaulį išsklaidytus lietuvius, palaiykiti juose lietuvybę, telkti juos tautos tęstinumui ir tėvynės išlaisvinimui. Šis lietuvybės akcentuojantis programinis dokumentas suvaidino didžiulį vaidmenį burdamas ne tik lietuvius — išėivius, savanoriškai ar priverstinai pasitraukusius iš Lietuvos. To dokumento idėja, jo teiginiai ir dvasia prasišverė pro kruopščiai saugotą tuometinę „geležinę uždangą“, teikdama vilčių ir stiprybės Lietuvos lietuviams, Sibiro tremtiniam, gulagų kaliniams ir rezistencinės kovos dalyviams. Lietuvos charta buvo visų jų dvasinės kovos ginklas.

Lietuva tapo laisva. Šiandien ji lygiateisiškai su kitomis tautomis dalyvauja kurdama bendruosius Europos namus.

Tačiau globalizuotas pasaulis meta naujus iššokus ir išbandymus lietuvių tautai, jos išlikimui. Tie iššokiai organiskai yra persipynę su sovietiniu laikotarpiu slopinta lietuvybės dvasia. Karta, kuri brenimo, mokėsi ir dirbo veikdama socialistinio internacionalizmo ideologijos, nūdienos valdžios struktūrose tapo dominuojančia. Tai viena priežastis, kodėl lietuvių tauta (ir jos valstybė) yra atsidūrusi tautinės savimonės ir moralinės krizės, socialinio susipriešinimo ir netgi demografinio nnykimo padėtyje. Tautos „išsivaikščiėjimas“ tapo dramatiška realybe, žeminančia dar ir pačios valstybės (istorinės tėvynės) nacionalinį orumą.

Susirūpinimą kelia lietuvių dvasinis potencialas. Koks lietuvių veidas šiandien čia, tėvynėje, ir kitur? Kuo tapsime ir kokių veidų kitiems pasirodysime rytoj? Poryt? Ką tauta pajėgi duoti Europai, pasauliui? Tik emigrantus, kvalifikuotą darbą jęga, pati tapdama dar labiau nukraujuojančia? Ar tai ir bus ta „objektyvi realybė“, su kuria mums siūloma susitaikyti?

Lietuvių, ir kaip etninės, ir kaip politinės tautos gyvybingumas vis labiau tampa priklausomas ne tik nuo emigracijos, bet ir nuo abipusių, t.y. jos ir istorinės tėvynės santykių; nuo to, kaip pastaroji reaguoja į

savo tėvynainių emigraciją ir jų gyvenimą kitose šalyse.

„Senoji“ lietuvių išėivija savo darbais bei elgsena garsino Lietuvą ir stiprino tautos gyvastį. Kaip elgsis gausėjanti „naujoji“ emigracija? Praręs šią kilnią tradiciją, ar be ryškesnio pėdsako ir atsako savo tėvų bei protėvių šaliai išstiprs erdvėjantame ir supanašėjantame pasaulyje?

Štai tos esminės priežastys, vertėiančios mąstyti apie tai, jog pribrendo būtinybė tęsti 1949 metais pradėtą Lietuvos chartos kelią — žygdarbi. Pribrendo aplinkybės vėl galvoti ir viešai, nesibaidant savų bei svetimų oponentų, kalbėti apie panašaus naujojo dokumento, santykinai čia mūsų vadinamo Pasaulio lietuvių deklaracijos (chartija), būtinybę. Atėjo laikas, kad anos chartos idėjų tęsime, jų atnaujinime aktyviau dalyvautų pati Lietuva, tuo prisidamda ir didesnę atsakomybę už visus lietuvius, gyvenančius ir „šiapus“, ir „anapus“ valstybės riboženklį. Gal tuo pačiu būtu sustiprinama ir įvairių aplinkybių išsklaidinta tautos bei valstybės vienovė.

Štai tokios būtų mintys apie Pasaulio lietuvių deklaracijos (chartijos) idėją. Ji čia pristatoma mūsų jau parengtu, viešam svarstymui teikiamu tekstu. Tokio projekto teorinė motyvacija bei argumentacija iš dalies yra pateikta šios knygos I dalyje, o atskirais elementais — ir kituose knygos tekstuose. Nekelia abejonių: siūlomas projektas yra savotiškai „išlūsus“, diskutuotinas. Dėl tos priežasties manome, kad yra tikslinga papildomai (gal ir pasikartojant) dar kai ką pasakyti.

Vakarų ir Rytų civilizaciniai skirtumai: individualizmo ir bendruomeniškumo santykis

Tokio tipo koncentruotos minties projektai, kaip mūsų pristatoma deklaracija, gimsta gan sunkiai, nes privalo sistemiskai įvertinti visą sudėtingą ir savo šalies, ir Europos, ir pasaulio kultūrinį bei civilizacinį kontekstą. Prisiminsime, kad dar tebevadinau Vakarais ir Rytai pasaulio skiriamasis bruožas — santykis tarp individualizmo ir holizmo (bendruomeninio sąsąjūgumo). Vakarų praktikoje yra išitvirtinės ir ypač puoselėjamas akcentas žmogaus teisėms bei laisvėms, kurio kraštutinė išraiška — *laissez faire* (nevaržomos veiklos) principas. Šis akcentas sudaro Vakarų civilizacijos vyksmą lemiančią spyruoklę — tą spyruoklę, kuri, aktyvindama individualizuotą, privatizuotą veiksmą, neišvengiamai kreipia jį savanaudiškumo, egocentriškumo kryptimi (tokios savotiškai iškreiptos praktikos liudytojais ir dalyviais esame mes — lietuviai).

Tuo tarpu Rytuose (islamo pasaulis, Kinija, Japonija ir kt.) pagrindinis dėmesys, pagal tebegaliojančią tradiciją, skiriamas bendruomeniškumui, ben-

drosioms sugyvenimo ir veiksmo normoms. Šiuo atveju tautos istorinė atmintis bei kultūrinė tradicija, tarsi savaimė, be valstybės pastangų atlieka bendruomenės narius ir socialinius segmentus cementuojanti, sukuriantį vaidmenį. Istorijs, kultūra ir „protėvių priesakai“ sukaupiti tautoje, čia tebevadina moralinio autoriteto vaidmenį, kuris yra negincijamas ir kuriu paklustama. Tokia socialinės organizacijos praktika, nors ir būdama konservatyvesnė, lengviau įtvirtina socialinį susiklausymą ir tvarką; žmonių gyvenimą užpildo dvasinėmis egzistencinėmis vertybėmis, padėiančiomis jiems pabėgti nuo vienišumo, susvetimėjimo ir nevilijos.

Anot įžymaus civilizacijų analitiko Louis Dumont, Vakarų pasaulio gyvenimas, dominuojanti, išskirtinai dėmesį skirdamas žmogaus teisėms ir laisvėms, nukrypsta nuo normalaus žmonių evoliucionavimo kelio.

Ir iš tiesų, ką reiškia žmogaus (arba socialinio veiksmo subjekto) teisės ir laisvės, jeigu jos organiskai nesejamos su kultūrinio paveldu ir lokaline jo išraiška; su visuomenės (teisingiau būtų sakyti — su tautos, kaip valstybės suveren) istoriniu kultūrinio paveldu; su doroviniams, politiniams ir kultūriniais išpareigojimais ne tai „vienadienei“, gyvosios pragmatikos suburtai žmonių grupė (veiksmo bendruomenė), o tai, kurios sąsąjūguma, rīslumą lemia istorinė — kultūrinė tradicija ir jos žmonėms teikiama pakylėta egzistencinė prasmė. Nuo tęstinio kultūrinio konteksto atplėštos (ir atsiplėšusios) laisvės bei teisės deformuojasi ir net išsigimsta, nes patios suformuoja joms kenkiantį, jas naikinantį socialinį kontekstą (kad ir biurokratijos, korupcijos išgalėjimo, nusikalstamumo sklaidos ar kitomis akulturacija, socialinę adaptaciją zenklinančiomis formomis).

Tauta, jos socialinė politinė organizacija (valstybė) tampa nepajėgi rimčiau pasipriešinti rinkos fundamentalizmui, vartojimo ir instinktų kultūrai, socialinių segmentų susipriešinimui ir net kultūros degradacijai. Žmogus, atplėštas ir pats atsikyres nuo dvasinės kultūros paveldo, nuo jos tęstinumo tradicijos, ima dūsti savo veiklos „ekskrementuose“. Tai ir bus bene pažeidžiamiausia Vakarų civilizacijos vieta.

Balsų, kritiškai vertinančių Vakarų pasaulio pobūdį ir ieškantių išeities, gausėja. Prisiminkime kad ir lyginamosios teisės žinovas Harold Berman, postmodernizmo sociologinės teorijos pradininkas Zigmant Bauman, postmoderniosios civilizacijos tyrinėtojas Horst Kurznink, na, kad ir Zbignevas Brzezinski ir daugelį kitų, imtinai iki Romos katalikų kurijos enciklikose skelbiamų teiginų, yra būtinybė atstatyti dėmesį bendruomeniškumui, jo pamatams ir tuo sutramdyti pernebeliojantį ekonominį egocentriзмą.

Konfliktas, o švelniau išsireiškus — riboženklis, kuris skiria Rytų ir Vakarų pasaulius, yra ženkliausiai nulemtas būtent skirtingu individualizmo ir kultūrinio bendruomeniškumo interpretacijų ir, žinoma, gyvosios praktikos. Iš to, ką pasakėme aukščiau, galima suformuluoti vieną hipotetinio pobūdžio išvadą: Vakarų civilizacija daugiau laimėtų ir sustiprintų savo perspektyviškumą, jeigu didesnis dėmesys būtų skiriamas istorinei — kultūrinei socialinės organizacijos atmainai. Tai reikštų didesnę dėmesį ne tik tęstinės tautos subjektinėms (konstitucinėms) teisėms, bet ir pasaulėžiūrinėms (ideologinėms) nuostatomis, jų programiniams formavimui, žinoma, deramai įvertinant atviro sąveikavimo su pasauliu sąlygą. Kitais žodžiais tariant, tai reikštų ir tos ar kitos tautos — nacijos tęstinumą postuluojantių pasaulėžiūrinių — ideologinių nuostatų legitimizavimą.

Globalizacijos iššokiai ir tautiškumas

Esama nemažai ir kitų priežastis, pateisinančių deklaracijos aktualumą — apie jas čia trumpai pakalbėsimė.

Visuotinai pripažįstama, kad rinkos fundamentalizmas (didžiojo, valstybinių sienų nepripažįstancio kapitalo interesai), jo formuojamas vartojimo kultas, vartotojų (o ne pilietinės) visuomenės išitvirtinimas, ne tik nuvertina dvasines, etines ir estetines vertybes, bet ir pavertia jas perkama ir parduodama preke. Nurašoma ne tik istorinė atmintis, kultūrinis paveldas, bet ir didėja atotrūkis tarp teisingumo ir teisės, nes ir pastaroji rodo nesugebėjimą pasipriešinti didžiojo kapitalo galioms. Be jokios ironijos, o tik parodydamas savo mąstymą viešumai, vienas iš ilgamečių Lietuvos valstybės vadų yra mestelėjęs savo garsiąją frazę: „Kas valdo finansus, tas valdo valstybę.“

Žmonių gyvenimas tampa panašus į instinktų genamą, nuolat skubancio skuzdelyno gyvenimą. Kiekvieno visuomenės nario, grupės ar sluoksnio interesai būna skirtingi, dažniau supriešinantis, nei sujungiantys. Vis akivaizdesnė tampa visuomenės, jos ir valstybės sąsąjūgumo problema. Akivaizdu, jog globalizacija neša ne tik gėrį, ne tik įvairiausias būdais bei formomis suartina, sujungia skirtingas pasaulio dalis ir tautas; ne tik spartina jų visuotinę gerovę. Kartu su globalizacija slenka ir grėsmių šešėlis, kuris įgyja vis naujus, nelaukiamus pavidalus ir didesnę delikvenciją (nusikalstamą) organizuotumą. Egzistuoja globalizacija spartinantis jėgos, kurios linkusios slopinti pilietinę visuomenę ir pilietiškumą, o atviri ir žinių visuomenę kreipti savo interesų link; savimi, savo padėtimi besirūpinančio individo link. Tos jėgos linkusios ir tautiškumą bei nacionalinį patriotizmą sieti tik su pa-

saulį nusiaubusiu nacizmu arba, kad ir su XX a. pabaigoje pasireiškusias etninio bei nacionalistinio pobūdžio kariniais konfliktais (kažkodėl nutylėdamos bolševikinio komunizmo kumo interpretacijų ir, žinoma, gyvosios praktikos. Iš to, ką pasakėme aukščiau, galima suformuluoti vieną hipotetinio pobūdžio išvadą: Vakarų civilizacija daugiau laimėtų ir sustiprintų savo perspektyviškumą, jeigu didesnis dėmesys būtų skiriamas istorinei — kultūrinei socialinės organizacijos atmainai. Tai reikštų didesnę dėmesį ne tik tęstinės tautos subjektinėms (konstitucinėms) teisėms, bet ir pasaulėžiūrinėms (ideologinėms) nuostatomis, jų programiniams formavimui, žinoma, deramai įvertinant atviro sąveikavimo su pasauliu sąlygą. Kitais žodžiais tariant, tai reikštų ir tos ar kitos tautos — nacijos tęstinumą postuluojantių pasaulėžiūrinių — ideologinių nuostatų legitimizavimą.

Toks mąstymas ir elgesys yra vienpusis. Netgi galima manyti, kad taip elgiamasi, siekiant susilpninti atskirų šalių (ypač tokių, kaip Lietuva, išgyvenusių komunistinės ideologijos ir imperializmo smurtą) valstybinį integralumą; padaryti jas bevėdėmis ir silpnomis. Rinkos fundamentalizmas vis labiau išsigali ten, kur nesutinka pasipriešinimo, dvasinėmis vertybėmis grindžiamos pozicijos. Vis labiau pasigendama praminį žmogaus, visuomenės gyvenimą ir net valstybės funkcionalumą mobilizuojančių idealų; vis labiau aiškėja stygius dorovinio autoriteto, kuris padėtų užtikrinti teisingumą ir socialinę tvarką. Kintantis pasaulis išryškino tvarios valstybės ir tvaryų jos sąsąjū su kitomis valstybėmis problemą. Ieškant tokios problemos sprendimo, ne vieno autoriaus žvilgsnis krypta į pilietinę visuomenę, į jos integralumą. Tačiau, kaip rodo daugelio Europos šalių praktika, tokios pastangos ir branda sunkiai įsivaizduojama be tautinės savimonės, be tautinio tapatumo sąsąjū, be modernizuojamo (atsinaujinančio) nacionalinio patriotizmo. Be šių socialinių kokybių pilietiškumas panašus į pastatą, statomą ant durpžemio... Jis neturės vidinio sąsąjūgumo, visus vienijančio giluminio rīslumo; lengviau pasiduos skirtingų interesų grindžiamam susipriešinimui.

Akivaizdu, jog globalinė modernizacija bei integracija savaimė aktualizuoja virštautines struktūras. Savo ruožtu pastarosios inspiruoja tautiškumo transformacijas, tautinės savimonės nuvertėjimą, bet ne paėnėgimą. Kodėl? Todėl, kad „moderni valstybė nėra tik teritorinė, į lygių teritorinių valstybių sistema įtvirtinta valstybė; ji yra taip pat ir tautinė valstybė“. Todėl „jog moralinis išpareigojimas ir žmonių solidarumas tiesiog pagal savo pobūdį yra iš esmės vietinis reiškinys; todėl „kad šiuolaikinėse visuomenės „solidaraus individualizmo“ iškilimas — savojo tapatumo kūrimas priklausomai nuo stiprėjančio refleksyvaus santykių su kitais suvokimo“; todėl, kad „Globaliosios modernybės nežinomybėje niekas negarantuoją, kad bus išugdytas kosmopolitinis solidarumas“. Todėl, kad tautiškumas net ir supermoderniajame pasaulyje tebėra šiek tiek žmogaus priklausymą etnokultūrinėms, dvasinėmis vertybėmis ir moraliniais išpareigojimais grindžiamam tegu ir „įsivaizduojamai“ bendruomenei.

Tauta yra faktinis valstybės suverenas ir tokiu turi išlikti. Kodėl? Kad ir dėl to, jog ji savy-

je sukaupia ne tik politinę vėlią, bet ir žmonių istorinę atmintį, šimtmečiais kurtą bei puoselėtą kultūrinį paveldą, gyvenusių gentkartių patirtį, jų dvasią. Tauta net ir postmoderniajame pasaulyje disponuoja nenuginčijamu autoritetu. Jo dėka sakralizuojami ir sunorminami socialinio elgesio modeliai, o žmogaus būties erdvė lengviau užpildoma prasminėmis istorinėmis, kultūrinėmis ir kitomis egzistencinėmis vertybėmis. Moderni tauta — tai ne uždara, nuo kitų atsiribojanti etnokultūrinė bendruomenė. Ji, kaip partikuliarus (individualizuotas) visuotinės kultūros bei politikos reiškinys, yra atvira visiems, pasauliui; pulsuojantis, nuolat atsinaujinantis organizmas — pasaulio organizavimosi ir evoliucionavimo būdas. O valstybė ir valstybigumas yra jos civilizuotos saviteigos, saviraikškos būdas.

Kintančio pasaulio gausumas ir lietuvių tauta

Mūsų, t.y. lietuvių, kaip civilizuotos tautos, kaip šiuolaikinį pasaulį atitinkančios nacijos (politinės tautos) nepakankamą brandumą (žinoma, aiškintiną ne vien istorinėmis aplinkybėmis) rodo ne tik negebėjimas organizuotai priešintis blogiui. Tą rodo ir aktualėjanti, aštrėjanti būtinybė savo pačių namuose bylinėtis už tautinės tapatybės tęstinumą. Ar mes galime, pagaliau ar turime teisę tapti visaverte, kitų gerbiama Europos Sąjungos nare su palūžusia tautine dvasia? Su nynykusiu, tebenykstančiu ir valstybės „užmestu“ nacionaliniu patriotizmu (ne ekonominiu, savanaudišku, bet kultūrinu, doroviniu)? Ar galime tapti kitoms lygiaverte pilietine visuomenė su tokia pat nynykusia, nebrandžia pilietinio susitelkimo ir veiksmo kultūra? Tokie mes kitiems tikrai esame nereikalingi. Todėl ir savo valstybėje, ją sudarancias institucijas bei politines struktūras mes galime (ir privalome) įsivaizduoti kaip atsakingas ne tik už visuomenės materialinę gerovę ar elementarios tvarkos palaikymą. Bet ir atsakingas už valstybės suvereną — lietuvių tautos tęstinumą, jos kultūrinį, dorovinį visavertiškumą. Taip suprantama atsakomybė ypač išryškėja ES ir globalizacijos kontekste. Valstybė nebus pajėgi spręsti ir savo vidinių, ir eurointegracinių problemų, jeigu ji pati neskers deramo dėmesio savo šalies integravimui idėjinų, dorovinių vertybių pagrindu.

Ir deklaracija, ir per ją rodomas mūsų išskirtinis dėmesys lietuvių tautai yra grindžiamas būtent valstybinės elgsenos visavertiškumo siekiu. Lietuviai sudaro ne tik absoliučią valstybės gyventojų dalį, bet, sakytume, absoliutų, daug aukų pareikalavusį indelį, išsaugant patią valstybingumą idėją ir ją, žinoma, įgyvendinant. Tuo tarpu dabartinė valstybė linkusi

tęsti seną, gal dar nuo LDK išsiaknijusią tradiciją — laikytis tam tikros distancijos, tam tikros atskirties nuo savo titulinės tautos. Šio teiginio iliustracijai pateiksime, kad ir tokį pavyzdėlį...

Viename Lietuvos Respublikos programinių dokumentų — „Valstybinės švietimo strategijos 2003—2012 metų paskirtis ir bendrosios nuostatos“, 4-me straipsnyje 4-je pastraipoje rašoma: „laiduoti tautos ir krašto kultūros tęstinumą, nuolatinę kūrimą, tapatybės išsaugojimą, puoselėti šios kultūros atviraumą ir dialogiškumą“. Šiame dokumente taip pat randame, kad šalia kitų tikslų įvardinamas ir tikslas — „išsaugoti tautinę tapatybę“ (5 str.). Tačiau jau kitose šio svarbaus dokumento dalyse: „Igyvendinimo priemonės“ bei „Pagrindiniai siekiniai“ nėra net užominos: apie tautinės savimonės, nacionalinio patriotizmo, kultūrinio susitelkimo ugdymą; apie istorinę atmintį, kultūrinį paveldą ir jų vaidmenį, užtikrinant lietuvių (kaip valstybės pagrindo) tautos tęstinumą. Už tai aptinkame raikiškai akcentuojamą formuluootę: „papildomas dėmesys skiriamas negausių tautinių bendrijų švietimo reikmėms“ (programos III dalis)... Vargu ar tai tik atsitiktinumas, kai vidurinių mokyklų programose nuolat mažėja valandų skaičius, skiriamas Lietuvos istorijai, o lietuvių etnokultūros tematika tapo išbarstyta po kitas disciplinas. Mes jau nekalbam apie aukštąsias mokyklas, apie universitetines studijas, kur tik labai specializuotoms studentų grupėms dėstoma su lietuviškosios kultūros moduli. Tokia padėtis rodo gama ydinių jaunosios kartos ugdymo praktiką, skirtingą nuo kaimyninių šalių, pavyzdžiui, kad ir nuo Lenkijos, kur tautinės savimonės ir nacionalinio patriotizmo ugdymui nuo pat pirmųjų mokymosi metų skiriamas išskirtinis dėmesys. Tą patį galėtume pasakyti apie vengrus, norvegus, islandus (jau nekalbant apie žydus, kurie pasauliui demonstruoja ypatingą tautinio integralumo pavyzdį).

Mus supantis pasaulis kinta neįtikėtinu greičiu. Nebeturime kur trauktis. Privalome pasirūpinti savo paliegiusiomis šaknimis. Privalome organizuotai priešintis rinkos fundamentalizmo, politikos cinizmo ir jo tautinio indiferentizmo diktatui.

Nukelta į 2 psl.

TURINYS

Pasaulio lietuvių deklaracija

Lietuviai Upton Sinclair romane *Džunglės*

2005—ųjų „Poezijos pavasaris“. Vytauto Didžiojo universitetas paminėjo buvusį savo rektorių.

Lietuvybės ideologijos kryptimi

Atkelta iš 1 psl.

Privalome paisyti savo protėvių priesaikų — tai jie šimtmečiais kovojo, nesuskaičiuojamas aukas sudėjo už šio išlikusio žemės lopinėlio, vadinamo Lietuva, savitesnį veidą. Jie visada čia vyli teisingumo, žmogiškojo gėrio. Pasuojančią tautą greitai gali ištikti prūsų likimas (dabar jau net jų krašto pavadinimas pakeistas). Lietuvius, likusius tėvynėje ir atmištus naujaisiais atvykėliais (imigrantais) — suvalstybtos nacijos narius, gali ištikti civilizacinis žlugimas. Jau dabar gyvename ne tik tautinio sąmoningumo nurykimo, bet ir įsitvirtinamos demografinės katastrofos ir moralinės kultūros nurykimo akivaizdoje. Jau dabar dažnai, per dažnai būna paralyžuoti blogųjų, geriau organizuotų jėgų ir dar to savo pačių pasyvaus niurzgėjimo.

Privalome paisyti savo protėvių priesaikų: tai jie šimtmečiais kovojo, nesuskaičiuojamas aukas sudėjo už šio išlikusio žemės lopinėlio, vadinamo Lietuva, savitesnį veidą

Lietuva, tapusi lygiateise ES nare, igijo kur kas platesnes, realesnes sąlygas tautos ir jos valstybės tvarumui ir integralumui plėtrai. Tačiau nemažiau akivaizdu, kad, kaip tauta, esame vėl atsidūrę civilizacijos kryžkelėje. Iš jos regimi du tolesnio evolucionavimo keliai. Pirmasis — nuoseklus tautinės savimonės ir nacionalinio patriotizmo nykimas, valstybės biurokratizmas ir jos beveidiškas išstipimas Vakarų civilizacijoje. Antrasis — visų šalių žmonių susitelkimo ir jų pilietinio veiksmo aktyvinimo kelias. Jis turi būti grindžiamas toli gražu ne vien gerovizmo reikmėmis, bet ir savitesniu kultūrinio indelio į Europos bendruomenę, o taip pat nacionalinio orumo puoselėjimu.

Struktūrinė — funkcinė deklaracijos argumentacija

Lietuvių chartoje, be preambulos, yra 34 teiginiai, suskirstyti į 13 skirsnių. Visi teiginiai suformuluoti labai aiškiai, įsivaizduojant adresatą — lietuvių išeivį. Jam šis dokumentas ir buvo skirtas. Tai buvo savotiškas lietuvių katekizmas.

Tačiau pasaulis ir Lietuva per tą laiką esmingai pasikeitė. Bene svarbiausias šiuo atveju tokios kaitos bruožas — jau Lietuvai tenka pagrindinė dorovinė ir ideologinė našta už savo vaikus. Todėl ir Pasaulio lietuvių deklaracija (chartija) — jos projektas parašytas, visų pirma, orientuojantis jau į visus lietuvius, kur jie begyventų; užsienio šalyse ar istorinėje tėvynėje. Įvertindami pasaulio atvirumą naujojo dokumento projekte siekėme sušvelninti „etnocentristinę“ poziciją, kuri dėl suprantamų priežasčių yra akivaizdžiai išreikšta Lietuvių chartoje. Įvertinti kiti esminiai poslinkiai, kurie daugiau nei per pusšimtį metų įvyko ir pasaulyje, ir Lietuvoje — gerokai praplesta struktūrinis ir problematis aiškinimas. Deklaracija susideda iš 102 teiginių, suskirstytų į 22 skirsnius, 4-ias dalis ir įvadinį: tikslų bei uždavinių pristatymą.

Tokio pobūdžio programiniai dokumentai, kaip Lietuvių charta, ar mūsų viešam svarstymui teikiama pasaulio Lietuvių deklaracija (chartija) rašomi ne tiek bendrai apibūdinti ar apibendrinti esamą būklę, bet dėmesį labiau sutelkiant į jautriausias, tam tikru drama-

tizmu alsuojančias tautos būtis vietas. Deklaracijos teiginuose siekiama jas atspindėti, įvertinti ir ta pačia formuluote užsiminti apie įsivaizduojamą ar kito lietuvių palaikancio elemento (veiksni) sprendimo kryptį. Pabrėšime; tai ne teisinės, bet moralinės, pasaulėžiūrinės (ideologinės) paskirties dokumentas. Todėl ne tik visų, bet ir vienodai atstovaujimų tautos gyvenimo sričių jis apimti negali; apskritai yra tik orientacinio, rekomendacinio pobūdžio. Projekte dėmesys kreipiamas į tuos socialines organizacijos statikos (formaliosios konstrukcijos) ir ypač dinamikos elementus, kurie, autorius nuomone, kintancio pasaulio sąlygomis labiausiai lemia lietuvių tautos gyvybingumą, jos valstybinį tvarumą ir tęstinumą. Tekstas taip pat atspindi pastangą pastebėti ir

įvertinti etnines lietuvių tautos dreifavimą (evolucionavimą) politinės tautos (nacijos) link. Šių pristatomųjų pastabų pagalba norime dėmesį atkreipti į vieną gana reikšmingą, senam vėl atsidūrę civilizacijos kryžkelėje. Iš jos regimi du tolesnio evolucionavimo keliai. Pirmasis — nuoseklus tautinės savimonės ir nacionalinio patriotizmo nykimas, valstybės biurokratizmas ir jos beveidiškas išstipimas Vakarų civilizacijoje. Antrasis — visų šalių žmonių susitelkimo ir jų pilietinio veiksmo aktyvinimo kelias. Jis turi būti grindžiamas toli gražu ne vien gerovizmo reikmėmis, bet ir savitesniu kultūrinio indelio į Europos bendruomenę, o taip pat nacionalinio orumo puoselėjimu.

įvertinti etnines lietuvių tautos dreifavimą (evolucionavimą) politinės tautos (nacijos) link. Šių pristatomųjų pastabų pagalba norime dėmesį atkreipti į vieną gana reikšmingą, senam vėl atsidūrę civilizacijos kryžkelėje. Iš jos regimi du tolesnio evolucionavimo keliai. Pirmasis — nuoseklus tautinės savimonės ir nacionalinio patriotizmo nykimas, valstybės biurokratizmas ir jos beveidiškas išstipimas Vakarų civilizacijoje. Antrasis — visų šalių žmonių susitelkimo ir jų pilietinio veiksmo aktyvinimo kelias. Jis turi būti grindžiamas toli gražu ne vien gerovizmo reikmėmis, bet ir savitesniu kultūrinio indelio į Europos bendruomenę, o taip pat nacionalinio orumo puoselėjimu.

Kas kas gali pagalvoti, kad tai apie ką čia mąstome ir kokią siulome veiksmo programą — yra neįnainančių kartos, nesugebančios priimti šiuolaikinių pasaulių, atmaina. Nieko panašaus! Gyvenimo išmintis, ateities numatymas visur ir visais laikais labiau koncentravosi ir koncentruojasi amžiumi vyresniųjų tarpe. Tai jų ne tik privilegija, bet nuolat ir visur juos persekiojanti kancija...

Kas kas gali pagalvoti, kad tai apie ką čia mąstome ir kokią siulome veiksmo programą — yra neįnainančių kartos, nesugebančios priimti šiuolaikinių pasaulių, atmaina. Nieko panašaus! Gyvenimo išmintis, ateities numatymas visur ir visais laikais labiau koncentravosi ir koncentruojasi amžiumi vyresniųjų tarpe. Tai jų ne tik privilegija, bet nuolat ir visur juos persekiojanti kancija...

Pasaulio lietuvių deklaracija (chartija)

Deklaracijos tikslai ir uždaviniai

- priminti lietuviui (kur jis begyventų) jo baltišką kilmę ir žadinti tikėjimą savo tauta, jos istorine, kultūrine bei civilizacine misija;
- plėtoti suvokimą, kad problemis kauptas ir iš jų paveldėtas palikimas yra ne vien lietuvių, bet ir Europos kultūros dalis;
- subalansuoti lietuvių atvirumą kintančiam pasauliui, jo pilietiškumą su tautine savivoka ir nacionaliniais interesais;
- orientuoti Lietuvos valstybę į protėvių istorinio bei kultūrinio palikimo tausojimą, į jo praktinį panaudojimą ir ypač į ryšių su išeivija stiprinimą;
- stiprinti lietuvių tautos,

Lietuvos valstybės tvarumą ir jų įnašą į pasaulio kultūros ir civilizacijos lobyną.

I. Tauta ir Pasaulis

Tautos misija

- tauta yra socialinės evoliucijos pagimdytas išskirtinis žmonių bendruomeninio sutarimo, kultūros akumuliacinio ir jos savitesnio plėtojimo būdas;
- tauta yra dorovinio autoriteto valstybei ir jos piliečiams įsikūnijimas;
- tautos narius sieja prigimtiniai, istoriniai, etnokultūriniai (dvasiniai), ekonominiai ir politiniai saitai;
- tautiškumas yra tautos tęstinumo garantas; jis išlieka žmogaus egzistencijos prasmingumo, dvasinio bendravimo su kitais pamatu;
- lietuvių tauta yra pasaulio bendruomenės dalis; per tautą pasireiškia pasaulio įvairovė, pažangos siekis ir tvarkos palaikymas.

2.

Lietuvius ir pasaulis

- lietuviu ne tik gimstama, bet ir tampama;
- sąmoningas lietuvis išlieka lietuviu visur ir visada;
- lietuvių jam ne savitiksli, bet savasties ir dorovinės (žmogiškosios) atsakomybės išreiškimo, kultūrinio bendravimo su kitais būdas;
- istorinėje tėvynėje gyvenantys, o taip pat po pasaulį pasklidę lietuvių sudaro vieningą Pasaulio lietuvių bendruomenę (PLB) — lietuvių tautą;
- pagrindinė PLB misija yra telkiant lietuvius, akumuliuoti visuotinės kultūros laimėjimus vardan tautos tęstinumo ir jos savitesnio įnašo į pasaulio lobyną.

3.

Lietuvius ir Europa

- lietuvis atstovauja unikaliuos baltų kultūros paveldui, kuris yra Europos kultūros ir civilizacijos dalis;
- lietuvis taip pat yra krikščioniškosios kultūros ir Vakarų civilizacijos paveldėtojas bei tęsėjas;
- įtvirtindamas savo tautinę tapatybę, lietuvis įtvirtina nacionalinių kultūrų įvairovę, demokratines laisves ir Vakarų civilizacijos bendramžišką sąlygą valstybės ir jos institucijų negaliam;
- politiniame ir visuomeniniame gyvenime lietuvis akcentuoja tai, kas tautos narius jungia, o ne kas supriešina;
- tautos tęstinumo idėja, kaip politinis ir kultūrinis oprietyras, stiprina ne tik Lietuvos valstybingumą, bet ir jos integraciją Europos Sąjungoje.

II Tautos kultūrinė raiška

4.

Kalba

- lietuvis yra lingvistinės tautos (kuriai kalba — pagrindinis skiriamasis bruožas), narys;
- jam gimtoji kalba yra amžinoji tautos dvasia ir savastis skleidžianti šerdis;
- lietuvių kalba, kaip archaikiškiausia iš indoeuropiečių kalbų, yra neįkainojamas Europos turtas;
- lietuvių tautos gausumą, jos likimą lemia, lemia ir lems kalbos vartojimas;
- pagarba lietuvių kalbai, jos vartoseną rodo Lietuvos valstybės nacionalinės brandos laipsnį.

5.

Tautos istorija

- lietuvis supranta, kad tauta be savo istorinės atminties negyvena;
- jis brangina turtingą, dramatišką lietuvių tautos bei jos išeivijos istoriją, kaip savo tapatybės ir tautinio, nacionalinio susiklausymo pamatą;
- lietuvių tautos turtingos istorijos viešas pateikimas yra būtinas ir savigabus elgesys;
- lietuvių jaunimo istorinė sąmonė rodo Lietuvos valstybės ir PLB santykių su kosmopolitizacija;
- rūpinimasis tautos istorija yra būdas apie save informuoti pasaulį ir gauti deramą jo pripažinimą.

Tautinė kultūra (etnokultūra)

- modernusis pasaulis nenuarašo, bet atvirkiškai — aktualizuoja kiekvienos tautos etnokultūrinį unikalumą;
- baltiškoji lietuvių kultūra, jos dvasia amžius tarnavo gentiniam, tautiniam sutarimui, ir tautos kūrybinių galių išsiskleidimui;
- pirmoji lietuvių ir jo valstybės pareiga — gerbti istorijos išbandymus atlaikiusių tautos kultūrą, jos ženklus ir simbolius, puoselėti ją bendruomeninio (tautinio) sutarimo ir indelio į tautų kultūros lobyną reikmėmis.
- tautinė kultūra yra organiška suaugusi su pasauliu ir maitinasi visuotinės kultūros šaltiniais.

7.

Politinis sąmoningumas

- tautos tęstinumas, visavertis jos evolucionavimas yra lietuvių aukščiausioji vertybė, jo politinio sąmoningumo ir pilietinio veiksmo pamatas;
- tautinis nihilizmas, nepagarba humanitarinės kultūros tradicijai gilina lietuvių visuomenės politinį susipriešinimą, socialinį susvetimėjimą; sąlygą valstybės ir jos institucijų negaliam;
- politiniame ir visuomeniniame gyvenime lietuvis akcentuoja tai, kas tautos narius jungia, o ne kas supriešina;
- tautos tęstinumo idėja, kaip politinis ir kultūrinis oprietyras, stiprina ne tik Lietuvos valstybingumą, bet ir jos integraciją Europos Sąjungoje.

8.

Tėvynės gamta

- lietuvis žino: gamtos, jos šventumo ir kaitos išgyvenimai buvo jo protėvių tikėjimo pamatas;
- prisirišimas prie tėviškės žemės ir gamtos visais laikais stiprina lietuvių atsparumą istorinėms negandoms, gaivina ir palaikė lietuvių;
- saitų su gamta ir tėviške sujaukimas ir jų nurykimas prisidėjo ir prisideda prie lietuvių tautos savasties, jos dvasinio dorovinių galių nurykimo;
- pagarba gamtai, jos saugojimas ir gyvenamosios aplinkos grožio puoselėjimas yra ne tik žvento lietuvių pareiga, bet ir jo dvasinio, solidarumo su kitais šaltinis.

9.

Santykiai su kitataučiais

- lietuvis nepamiršta, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, įkurta lietuvių ir tapusi daugiataute valstybe, puoselėjo pagarbą kitoms tautoms ir reli-

gijams tikėjimams, lojaliai dalyvausiamis jos kurime ir gyvenime;

- vėlesniųjų laikų nepakantumą kai kurioms tautybėms sąlygojo lietuvių tautai ypač nepalankūs procesai, savigynos poreikis;

- nūdienos lietuvis savo santykius su kitataučiais grindžia artimo meile, atviru bendradarbiavimu ir pagarba pasaulio kultūros įvairovei;
- negausi, nusilpusi tauta gali tikėtis tęstinumo, jeigu lietuvis pirmiausia neužmirš savo tautiečio.

III Tautos organizacinė raiška

10.

Asmenybė

- lietuvių tapatybę, jo dvasinio pasaulio branduolį sudaro pasauliui atvira lietuvių;
- ji grindžiama tautos istorine praeitimi, etnokultūrinio bei etnopsichologiniu paveldu ir pagarba savo tėvams bei protėviams;
- asmens lietuvių išilieja į visuotinę (bendramžišką) kultūrą ir sudaro jos struktūrinį elementą;
- atsirišimas nuo tautiškumo (lietuvių), lietuvis praranda ne tik dvasinį ryšį su savo tauta, bet ir esminius, prasminius savo gyvenimo orientyrus.

11.

Šeima

- šeima — tautos tęstinumo garantas, jos fizinio (demografinio) ir ypač dvasinio gyvybingumo šaltinis;
- nūdienos pasaulis meta išbandymus tradicinei lietuvių šeimai ne tik tautinės savivokos, bet ir demografinio atsinaujinimo, tėvų ir vaikų susikalbėjimo ir kitomis prasmeimis;
- lietuvių yra stiprinama šeimos patvarumai, jos dvasinio gyvenimo ir pagarba tėvams, seneliams bei protėviams;
- rūpinimasis šeimos fiziniu ir dvasiniu gyvybingumu — pirmieji lietuvių uždaviniai.

12.

Mokykla

- šalia šeimos, mokykla atlieka ypatingą vaidmenį dramatiškose istoriniuose išbandymuose išgyvenusios lietuvių tautos likime;
- pirmutinė lietuviškos mokyklos pareiga — ne vien žinių apie pasaulį ar bendramžišką vertybių perteikimas, bet ir savo tautos istorinės bei etnokultūrinės atminties skiepijimas, tautinės savimonės ugdymas;
- mokytojas jaunosios kartos ugdymui atlieka išskirtinį vaidmenį;
- puoselėdama lietuvių, mokykla stiprina ir savo paties civilizacinę misiją;
- didėja aukštųjų mokyklų ir jų auklėtinų atsakomybė už tautos tęstinumą, jos technoeconomine pažangą, o taip pat demokratines kultūros ir tautų sąveikavimo puoselėjimą.

13.

Bažnyčia

- lietuvis vadovaujasi supratimu, kad bažnyčia yra ne tik Dievo, bet ir tautos, jos narių dvasinio gyvenimo ir sutarimo namai;
- paskutiniaisiais amžiais ir lietuvių, ir katalikybė Lietuvoje kartu brensdama gindamos savo tapatybes;
- ten, kur Bažnyčia išreiškia dar ir tautos dvasią, gerbia jos tradicijas ir pasisako už nacionalines vertybes — jos pozicijos stiprenės ir jos indėlis į

civilizacijos piktžaidžių šalinimą yra didesnis.

14.

Piliečių bendruomenės ir visuomeniniai sambūriai (organizacijos)

- piliečių bendruomenės ir visuomeniniai sambūriai sudaro nūdienos lietuvių tautos ir jos išeivijos socialinį karkasą;
- šis karkasas, jeigu yra grindžiamas tautos istoriniu bei kultūrinio paveldu, didina savo pilietines galias ir įtaką visuomenei bei valstybei;
- pilietiškumas, be tautinės savimonės ir nacionalinio patriotizmo, krypta į savinaudą;
- vardan tautos ir jos valstybės gerovės, piliečių bendruomenės ir visuomeniniai sambūriai ieško sutarimo tarpusavyje, o taip pat bendradarbiauja su analoginėmis kitų tautų bei šalių, organizacijomis.

IV. Tauta ir išeivija

19.

Tauta pasaulyje

- pasaulis vienijasi, migruoja, panašėja išsivystęs, bet nepanaikindamas tarp lietuvių ir kitų tautų esančius ribozonlius;
- lietuvių išeivija mainosi ir gausėja, taip atiduodama dalį tautos kūrybinių galių kitiems;
- Lietuvai jos išeivija yra kapiliarai, kuriais suauga su pasauliu ir kuriais cirkuliuoja lietuvių tautos ir pasaulio kūrybinės galios;
- visi lietuviai, kur jie begyventų, sudaro vieną tautą, ir siekia tarpusavyje sutarimo.

20.

Išeivijos elgsena

- lietuvis — išeivis savo gyvenamojoje šalyje atstovauja lietuvių tautai ir jos kultūrai;
- išeivija, be sąsajų su tėvų ir protėvių šalimi, yra sparčiau nykstanti ir mažiau pajėgi pasitarnauti savo tautai;
- išeivis lietuviškumą puoselėja per šeimos tradicijas, išeivijos sambūrius, kultūrinės bei kitas organizacijas, o taip pat dalyvaudamas Lietuvos valstybės gyvenime;
- savo veiklą išeivija grindžia tautos tęstinumo principu ir supratimu kuo lietuvių tautos istorinė bei kultūrinė patirtis yra vertinga pasauliui.

21.

Valstybės elgsena

- kiekviena civilizauta valstybė rūpinasi savo išeivija;
- migracija auga ir auga, todėl saitų su išeivija plėtojimą Lietuvos valstybė laiko vienu iš savo strateginių uždavinių;
- tie saitai grindžiami kultūriniais bei civilizaciniais mainais, tautos tęstinumo ir valstybės nacionalumo idėjomis;
- saitų su išeivija plėtojimas stiprina Lietuvos valstybės prestižą bei įsitvirtinimą Europos ir pasaulio tautų bendrijoje.

22.

Organizavimas

- išeivijos lietuvių priklausoma ne tik nuo jos sąmoningumo, bet ir nuo saitų su istorine tėvynės organizavimo būdų;
- Lietuvos valstybė tiems saitams palaikyti ir programiniams uždaviniams spręsti igalioja specialią vyriausybines institucijas;
- visuomeniniai pagrindais dirba Pasaulio lietuvių seimas, lygiomis dalimis atstovaujantis Lietuvos ir išeivijos lietuviams, jo sesijos šaukiamos ne rečiau kaip kas antri metai;
- rinkimuose į Lietuvos Respublikos Seimą lygiomis teisėmis su Lietuvos piliečiais dalyvauja ir savo atstovus renka išeivijos lietuviai, turintys Lietuvos pilietybę.

Lietuviai Upton Sinclair romane

ALFONSAS TYRUOLIS

Šiomet sueina 100 metų, kai buvo parašytas amerikiečių rašytojo Upton Sinclair (1878–1968) romanas *Džiunglės* (*The Jungle*; išleistas 1906 m.). Romane aprašyti lietuviai, dirbę ano meto Čikagoje pagarsėjusiose skerdyklose. Veikalas sukėlė lig tol negirdėtą sambrūzdį, tiesiog furorą ne tik Amerikoje, bet ir Europoje. Knyga dar tais pačiais metais buvo išversta kone į visas Europos kalbas (nors autorius sunkiai galėjo rasti leidėją Amerikoje dėl per daug realistiškų vaizdų ir radikalių idėjų).

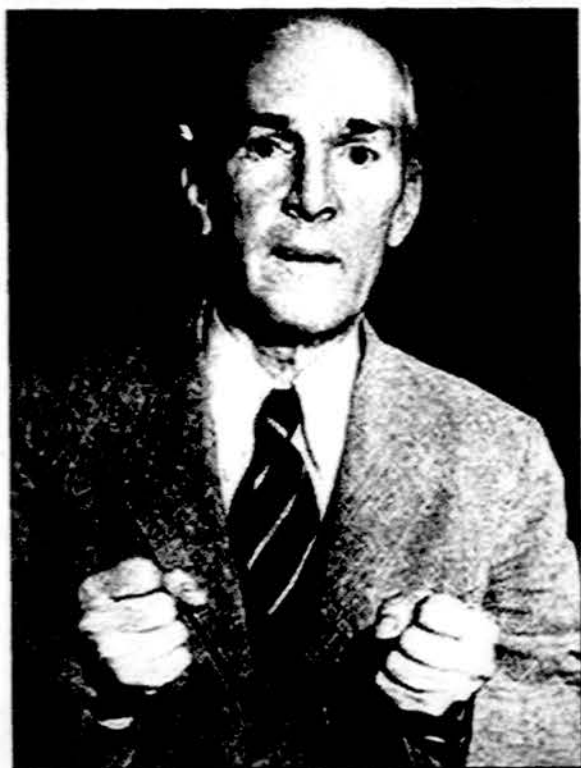
Vokiečiai buvo bene praktiškiausi: perskaitę šį romaną, tuoj apsidraudė aukštais maitais nuo mėsos įvežimo iš Amerikos ir bemaž niekas nenorėjo valgyti konservuotos mėsos. Amerikos valdžia, prezidentaujant Theodore Roosevelt, irgi neliko kurčia taip garsiai bylojančiam autoriui, ir išleido mėsos inspekcijos įstatymą. Autoriui pirmiausia rūpėjo pagerinti dirbančiųjų darbo sąlygas, bet iš tikrųjų valdžia nemaziau dėmesio atkreipė ir į darbo produkciją. Dėl to vėliau Sinclair sakė: „Tačiau ir žmonių širdis, o pataikiau ir pilvą“.

Dėl nepakentamų mėsos gamybos sąlygų net poetai rašė skundo eiles, kaip štai:

Ar tai kumpis, ar trichinozė?
Ar tai kiauliena, o gal naudai?
Ar tai steikas, ar tuberkuliozė?
Ar patikėt užrašu tiktai?
Charlotte Perkins Gilman

Darbo sąlygas ir mėsos pramonę Čikagos skerdyklose Sinclair pavaizdavo su tokiu įtikinamu atvirumu ir vaizdų šiuropumu, kad ne tik eilinis skaitytojas, bet ir aukšto rango politikas turėjo būti paveiktas. Tai scenos, kurias, kaip autorius sakė, galėjo panaudoti Dantė ar Zola savo pragramams vaizduoti. Išskyrus tris paskutiniuosius skyrius, *Džiunglės* parašytos su tokia įtampa ir tokiu nuotykių įvairumu, kokių nebent rastum V. Hugo *Vargdienių* Valzano odisejos aprašyme Paryžiaus požemiuose.

Džiunglės — visokiausias korupcijos, melo, klastos ir apgaulės simbolis. Sutirštintos spalvos turėjo padėti realizuoti minėtus autorius siekimus. Pasaulėžiūrinis ir literatūrinis atžvilgiu Sinclair darė įtakos to meto natūralizmas ir tokie rašytojai, kaip Jack London, nors literatūros kritikai nėra linkę Sinclair iri-

Rašyt. Upton Sinclair.

kiuoti ir natūralistus, skirdami ji daugiau ir realistinių romančių gretas.

Džiunglių vyriausias veikėjas yra Jurgis Rudkus, pirmaisiais praėjusio šimtmečio metais atvykęs į Ameriką „laimės ieškoti“ su tėvu, broliu, sužadėtine, jos pamote, giminaitis ir šešiais vaikais — iš viso 12 asmenų šeima. Likimas betgi taip lėmė, kad dėl nepaprastai žiaurių darbo ir gyvenimo sąlygų 2–3 metų laikotarpiu dalis šios šeimos nujė į kapus, dalis liko degeneruota ir tik Jurgis, po nuotykingos odisejos, išliko galutinai nepalaužtas, greičiausiai dėl autorius užsimojimo padaryti jį savo idėjos eksponentu.

Kodėl Sinclair *Džiunglės* pasirinko lietuvius, o ne kurią kitą etninę grupę, kaip airius ar lenkus, kurių tada Čikagoje buvo net daugiau? Priežastis, be abejo, buvo ekonominė ir atsakymą jį tai autorius duoda savo knygos šeštame skyriuje, kur paaiškinta, kad skerdyklose pirmieji buvo įsitvirtinę vokiečiai, bet jie, uždabūri su mažėjus, pasitraukė. Po to sekė airiai, ir 6 ar 7 metus skerdyklų rajonas („Packingtown“) buvo vadinamas airių miestu („Irish City“). Po didžiojo streiko ir jie pasitraukė, o į jų vietas stojė čekai, po to lenkai, kuriuos išstūmė lietuviai, o į šią vietą jau veržėsi slovakai.

Savo atsiminimuose (1932) ir autobiografijoje (1962) Sinclair pasakoja, kas jį paskatino rašyti *Džiunglės* ir kaip vyriausiu veikėju jis pasirinko lietuvi. Baigęs Columbia universitetą New York, kaip laikraščio *Appeal to Reason* žurnalistas, buvęs pakviestas aprašyti darbo sąlygas Čikagos skerdyklose. Girdėjęs apie ten buvusį darbininkų streiką. Iš mažens buvo linkęs užjausti vargstančius. Taip 1904 m. spalio mėn. atvykęs į Čikagą ir apsisitęs „jautio treste“. Vakarais sėdėdavęs darbininkų, čiabuvių ir imigrantų namuose, ir jie jam pasakodavę savo istorijas, o jis viską pasizymėdavęs. Dienos metu vaikščiodavęs po „jardus“, o draugai, rizikuodami netekti darbo, parodydavę jam tai, ko reikėjo. Buvo apsiirngęs ne ką geriau už darbininkus, o su priešpiečių kibirėliu galėjęs praeiti visur, kaip bet kuris darbininkas. Vaikščiodavęs po visą tą rajoną, kalbėjęsis su teisininkais, daktarais, darbininkais, slaugėmis, policininkais, neju-

domo turto agentais. Po mėnesio jau turėjęs faktus raportui, bet sumanęs visa tai išdėstyti literatūrine forma, tik trukę veikėju. Vieną sekmadienį, popiet, bevaikščioldamas apie „jardus“, pamatęs vestuvininkus, besirenkančius į saliuoną galinį kambarį. Keli vežimai buvę pilni žmonių, tad sustojęs pažūrėti. O kad žmonės buvę malonūs, įėjęs į vidų ir atsistojęs prie sienos. Taip lietuviškoms vestuvėms ir prasideda pirmasis *Džiunglių* skyrius. Čia pamatęs, ko romanui reikėję — sužadėtinį ir sužadėtinę, motiną ir tėvą, narsią pusseserę, vaikus, muzikantus. Stebėjęs juos visus ir viską derinęs į savo aprašymą. Po to išėjęs pavakarieniauti, o vėl grįžęs, pasilikęs iki vidurnakčio, su nieku nesikalbėdamas, tik stebėdamas ir viską dėdamas į galvą.

Po dviejų mėnesių pradėjęs rašyti ir viską aprašęs taip, kaip buvo matęs ir atsiminę. Rašė ir grįžęs į Princeton, NJ, kurio kaimynystėje turėjo ūkėlį. Tokiu faktų rinkimo metodu parašyti ir kiti Sinclair romanai, kaip *Metropolis* (apie New York gyvenimą), *Aliejus*, *Bostonas*.

Pradėjęs *Džiunglės* lietuviška „veselija“, Sinclair parodė jos dalyvius: sužadėtinį Jurgį Rudkų, jo sužadėtinę, jaunutę, vos 16 metų, Oną Lukošaitę (knygoje panaudota lenkiška rašyba: Lukoszaitė), jos pusseserę, vestuvių „spiritus movens“ Mariją Bertinskaitę (Berczynskas). Stalu rūpinosi „teta“ Elzbieta, Kotryna ir senoji Majauskienė. Kalbas sakyti pasirengę Jurgio tėvas „dėdė“ Antanas ir Jokūbas Sedvilas, Halsted gatvėje turėjęs delikatesų krautuvę. Jo žmona Ona tarp kitko priminė, kad jis turis „poetišką vaidintuvę“ (šie žodžiai, kaip ir bemaž visa lietuviškoji frazeologija, duoti be vertimo į anglų kalbą). Čia ir daugiau susizėdavusių porų, kaip Alena Jasiųtė su Juozu Račium, Jadvyga Marcinkus su savo Mykolu ir kiti. Muzikantams išsiųsę vadovavo Tamošius Kušleika. Iš kai kurių autorius užuominų būtų galima spėti, kad naujieji imigrantai galėjo būti iš dzukų ar Vilniaus krašto, iš gana miškingų vietų. Tolimesnėje veikalo eigoje vienas kitas iš tų veikėjų vėl pasirodė, bet dažniausiai tik atsitiktinai, nes visas autorius dėmesys nukreiptas į vyriausią veikėją. Autoriui

nemažą įspūdį vestuvėse padarė lietuviškos dainos, ir vienos jų jis davė išties posmą lietuvių kalba, būtent: „Sudie, kvietkeli tu brangiausias“. Jei knygoje būtų buvę pažymėta, kad tos dainos autorius Antanas Vienažindys, šis mūsų poetas būtų bene labiausiai pagarsėjęs pasaulyje, *Džiunglės* pasirodžius 36 kalbomis.

Čia kyla klausimas, kiek lietuviškumo yra *Džiunglių* veikėjuose? Be abejo, autorius per septynias savaites Čikagoje pažino nemažai lietuvių, lankėsi jų namuose, stebėjo jų gyvenimo sąlygas. Bet geriau pažinti naujųjų imigrantų vidaus gyvenimą, jų papročius ir pažūras tiek laiko neužtektų. Iš tikrųjų Sinclair per keturias savaites rinko faktus, dar nežinodamas, kas bus jo romano veikėjai. Artimiausiu lietuvius pažinti, kaip matyti iš atsiminimų, jis teturėjo kokias 2–3 savaites.

Jurgis, Lietuvos bemokslis kaimo vaikas, pasižymi finizu stiprumu (su Čikagos „bomais“ jis galis viena ranka susitvarkyti), darbštus, blaivus. Bet po šeimos nelaimės — žmonos mirties po per ankstyvo antro vaiko gimdymo — jis jau netenka pusiausvyros, o po vaiko mirties tampa lyg koku „profesionaliu“ Amerikos nuotykių romanų klajūnu. Tai jau sunkiau suderinama su lietuvių charakteriu, kuris artimesnis „aukso viduriui“. Nors autorius liko etniškai, ko romanui reikėję — sužadėtinį ir sužadėtinę, motiną ir tėvą, narsią pusseserę, vaikus, muzikantus. Stebėjęs juos visus ir viską derinęs į savo aprašymą. Po to išėjęs pavakarieniauti, o vėl grįžęs, pasilikęs iki vidurnakčio, su nieku nesikalbėdamas, tik stebėdamas ir viską dėdamas į galvą.

Sunkiau patikėtinas ir Jurgio žmonos Onos metimasis „boso“ seksualinių užmačių glėbį, tuo būdu tikintis šeimą išgelbėti nuo ekonominio smuguzimo. Nieko neužsimenama apie dvasinio atspaurumo galimybę ar kovą su ana užmatalia. Tai greičiausiai natūralizmo ir materialistinės pasaulėžiūros įtaka.

Abejotinos ir, šiaip jau lietuviška religingumą atsimėšios, „totos“ Elzbiets greitas, „per pusę valandos“ pasidavimas naujoms Jurgio idėjoms, kurių dar jis pats nebuvo kaip reikiant suvirškinęs. Dar sunkiau suderinamas su lietuviška dorovės samprata Marijos Bertinskaitės „apsisprendimas“ po visų darbo nesėmių pasidaryti miesto centro kekšyno „darbininke“. „Lithuanian Mary“ vardu nieko sau reprezentantė! Čia jau lietuviams pridėta svetimų „dorybių“.

Ir visi tie gyvenimo apvilietieji veikėjai niekad nepagalvoja apie savo senąją tėvynę ar grįžimą atgal (nors ir nebūtų iš ko). Kiek žinome, daugumas senųjų lietuvių ateivių vis dėlto galvodavo, kiek užsidirbę, grįžti atgal į savo senąją tėvynę. Bet autorius tikslas buvo bent Jurgį Rudkų padaryti Amerikos socialinio gyvenimo reformatoriumi, „apaštalu“. Dėl to visi Sinclair veikėjai yra bemaž stereotipinio pobūdžio, per greitai netekę savo originalaus individualizmo.

Kad Sinclair, rašydamas *Džiunglės*, turėjo prieš akis ir savo paties šeimos gyvenimą, matyti iš jo atsiminimų. Ten jis rašo, kaip tris mėnesius be paliovos dirbęs prie to romano. Rašęs su ašaromis ir kancia, išliedamas į popieriaus lapus tą skausmą, kurį gyvenime

pamatęs. Iš paviršiaus tai esanti skerdyklų darbininko šeimos istorija, bet iš vidaus tai jo paties šeima. „Ar aš nežinau, — rašė jis tuose atsiminimuose, — ką reiškia žiemą kentėti Čikagoje...“ Ona (Jurgio žmona) buvo iš tikrųjų pirmoji Sinclair žmona Meta H. Fuller (slapyv. Corydon), ji kalbėjo lietuviškai ir parodyta visai natūraliai.

Idėjiniu atžvilgiu, Jurgis Rudkus padarytas autorius pasaulėžiūros eksponentu. Berods, Marijos išėjimas „uždabauti“ į miesto centrą jį paskatino ieškoti socialinės teisybės, bet jis bemaž visiškai pasyvus trijuose paskutiniuose *Džiunglių* skyriuose, kai turi išklausti, ką apie socializmą kalba lenkas Ostrinskis ir švedas Schliemann. Šis, kad ir kaip mokytas daktaras, karštais „iš didelio rašto išeina iš krašto“, pvz., apgailėstaudamas, kiek laiko ir energijos išekvota įvairių gaminių modeliams. Pasako jis ir daugiau mandrybių, dėl kurių rimtas socialistas turi tik nusišypsoti, pvz., kad užtektų vienos darbo valandos per dieną, jei nebūtų išnaudotojų, o likusį laiką būtų galima skirti Nietzsche „evangelijai“ skelbti, rašyti pamfletus ir t.t. Girdi, nebūtų ir girtavimo, jei nebūtų darbe lenktyniavimo. Arba ką bendra su socializmu turi kalbos apie vitaminus ir vegetarizmą, kurį autorius, tiesa, buvo pamėgęs, greičiausiai dėl pasibodėjimo tuo, ką buvo matęs skerdyklose. Apskritai Sinclair skelbiamas socializmas yra individualistinio, utopinio ir religinio pobūdžio, ir apie tai viename laiške jam užsiminė amerikiečių rašytojas Winston Churchill.

Džiunglių 19–tame skyriuje rašoma: „Tai nauja žmonių religija, o gal net senosios religijos evoliucija, nes pažodžiui pritaiko visą Kristaus mokslą“. Su tokia individualistine samprata Sinclair buvo sunku išsitenkti partijos rėmuose, ir jis iš jos pasitraukė 1933 m. Pasisakė jis ir prieš kraštutinį socializmą (komunizmą). Domino jį religinė tema, bet, kaip matyti iš paskutiniųjų raštų, jo krikščionybės samprata irgi buvo grynai individualistinė. Šiaip ar taip, Sinclair svarbiausias tikslas buvo siekti savo kraštui socialinės gerovės saviškai suprasita pasaulėžiūra, ir jos vykdytoju jis padarė lietuvių imigrantą. Jį pasigavęs, bandė kelti to meto savo krašto negeroves. Kai Winston Churchill, (vėliau anglų ministras pirmininkas), *Džiunglės* pasirodžius, parašė entuziastingą recenziją, Sinclair abejojęs, ar jis taip entuziastingai būtų atsiliepęs, jei būtų buvęs parašyta apie Londono landynes.

Vienu metu, bene 1931 m. Sinclair buvo numatyta Nobelio premija. Kandidatūrai paremti buvo sudarytas didelis komitetas, į kurį įėjo tokie pasaulinio garso vyrai, kaip J. Dewey, A. Einstein, B. Russell ir kiti. Pirmiausia jie svarstė *Džiunglės*, bet vertino ne tiek literatūrinės pastangos, kiek socialinių negerovių išskilimą. Literatūrinis požiūris premijai pasipriešino Pennsylvania universiteto prof. Quinn, ir premija buvo „suspenduota“.

Iš tiesų ne tik *Džiunglės*, bet ir kiti Sinclair romanai yra tezinio pobūdžio ir tai gerokai sumažina jų literatūrinę vertę.

Tebišlikę senųjų skerdyklų Čikagoje vartai prie 42-osios ir Halsted gatvės.

Dėl to ir C. A. Andrews, Iowa universiteto literatūros profesorius, pastebėjo: „Kaip romano, šios knygos pabaiga nėra literatūriška, nes herojus beveik dingsta, o ten duotas sprendimas yra lyg koks socialistų traktatas — Jurgis tik pasyvus kitų skelbiamų idėjų klausytojas. Į tą pabaigą reikia žiūrėti, kaip į *deus ex machina* — ji ir silpna, ir neįtikinanti tiek meniniu, tiek filosofiniu atžvilgiu“.

Bet kaip ten bebūtų, *Džiunglės* laikomos geriausiu

Sinclair romanu, ir tam jaunystės entuziazmo kūriniui neprilygo vėliau kurti veikalai, net panaudojant tą patį rašymo metodą.

Pastaba. Š.m. birželio 24 d. prie buvusių Čikagos skerdyklų vartų — 42-oji ir Halsted g. — atidengta prisiminimolenta, išskilmes įsijungiant ir Čikagos lietuviams. Skerdyklų vartai dabar yra vienintelė buvusių skerdyklų žmonių liekana, dabar vadinama „istoriniu paminklu“.

Leidiniai

Atsiūsta paminėti

Thomas Remeikis. *Lithuania under German Occupation. 1941–1945*. Vilnius University Press, 2005.

Tai stambus, net 732 puslapių veikalas — dokumentų rinkinys apie nacių okupaciją Lietuvoje ir okupacijai pasipriešinimą. Rinkinį sudaro Amerikos diplomatinės atstovybės Stokholme pranešimai apie okupacinės valdžios institucijų veiklą, Lietuvos politinių organizacijų poziciją ir jų pasipriešinimą okupacijai nacių režimui.

Šie JAV Stokholme atstovybės pranešimai paruošti pagal vokiečių oficialius šaltinius ir pagal slaptai lietuvių antinacistinio pogrindžio persiūtus pranešimus bei dokumentus apie padėtį Lietuvoje. Tai svarstus laikotarpio istorijos šaltiniai ir akivaizdus

irodymas, kad lietuvių tauta prieš Vokietijos nacizmą kovojo tiek pat aršiai, kaip ir prieš sovietinį komunizmą.

Turinį sudaro ilgas ir išsamus dr. T. Remeikio įvadas: „American Despatches from Stockholm“; „The Politics of Passive Resistance“; taip pat analitinis dokumentų sąrašas ir pačių dokumentų tekstų faksimilės.

Rinkinį sudarė ir redagavo politikos mokslų profesorius-emeritas, Vilniaus universiteto garbės daktaras (*honoris causa*) dr. Tomas Remeikis. Viršelio dailininkas Gediminas Markauskas. Išleido Vilniaus universiteto leidykla, Universiteto g. 1, LT-01122 Vilnius. Ribotas šių knygų skaičius yra ir *Draugo* knygnylyje; kaina (be persiuntimo) 25 dol.

Thomas Remeikis

Lithuania under German Occupation

1941–1945

Knygos *The Jungle* viršelis.

„Poezija – kaip pataisa kasdienybės tekste“

EGLE PEREDNYTĖ

Jie buvo žmonės.
Jie mokėjo juoktis ir verkti,
geisti ir neapkęsti.
Jie buvo laisvi ir susikaustę,
išdidūs ir kuklūs.
Jie buvo pavargę nuo gyvenimo,
bet vis vien mylintys jį.
Jie buvo poetai.
Žmonės, kuriuos Aukščiausias apdovanojo galia valdyti žodį.

Poezijos pavasaris į Lietuvą atėjo kartu su geru oru ir pavasariška nuotaika. Poezijos paukštė lakiojo po visą Lietuvą, kol vieną vakarą nutūpė Kaune. Ir aš ten buvau, alų midų geriau...

Laureato vainikavimas

41-ojo Poezijos pavasario laureato vainikavimas ir literatūros vakaras vyko Maironio lietuvių literatūros muziejaus sodyboje.

Pretendentai į 2005 metų poezijos pavasario laureatus buvo šie: Leonardas Gutauskas už eilėraščių rinkinį *IN FINE*, Elena Karnauskaitė už eilėraščių rinkinį *Iš smiltų*, Daiva Čepauskaitė už eilėraščių rinkinį *Nereikia tikriausiai būtina*.

2005 metų 41-ojo Poezijos pavasario laureate tapo Daiva Čepauskaitė, 38-erių metų kau-

*Sapnavau baltą gulbę ant kranto,
prie blakstienų prilipusių pūkų
nukrapščiau paryčiais – jokio rando,
kaip gražu, kaip gražu ir kaip buka.*

*Sapnavau septyniolika širšių,
vieną žiemą, vėjuoję bei rūščių,
šitą sapną, tikiuosi, pamiršiu,
kaip gražu, kaip gražu ir kaip tuščia.*

*Sapnavau vieną mylimo pirštą,
pusę nosies ir pažastį sniego,
vieną ašarą, lipnią ir tirštą,
kaip gražu, kaip gražu ir kaip nieko.*

*Sapnavau tą gyvenimą keistą,
žalią mėšą ir turguje spūstį,
kaip gražu, kaip gražu, ir neleistą
pasipurtyt ir staigiai nubusti.*

Daiva Čepauskaitė

niė aktorė, dramaturgė ir poetė. Šis titulas jai suteiktas už pernai išleistą eilėraščių rinkinį *Nereikia tikriausiai būtina*, kuriame perteikiamos dvilypės šiandieninio žmogaus būsenos – „kai meilė ir abejingumas greta, kai vietoj norimų žodžių tariai kiti“ (iš anotacijos).

Pernai jubiliejinio Poezijos pavasario laureatu tapo poetas ir vertėjas Alfonsas Maldonis už poezijos rinktinę *Tirpstantys ledynai*.

Taip pat buvo įteikti ir kiti apdovanojimai. Mieliausias iš jų man buvo *Nemuno* laikraščio prizas, sumanytas poetės Dovilės Zeliūtės – riebus, mur-

kiantis katinas (vis dėlto gerai įsiziūrėjus paaiškėjo, kad jis buvo ne gyvas, o medinis).

Renginyje dalyvavo svečiai iš Amerikos, Danijos, Vokietijos.

Poetai skaitė labai įvairius eilėraščius – nuo lyrikos iki ironijos. Jie visi buvo savai įdomūs – vienas patraukdavo tuo, kad mokėjo išreikšti savo sunkią būseną, nepraradamas žmogiškojo orumo, kitas – kad mokėjo save pateikti taip patraukliai, kad beveik patikėdavai, kad jis toks ir yra...

Po renginio poetai vaišinosi restorane „Žemyn upe“.

Daiva Čepauskaitė.

Kur gyveno ir kūrė klasikai

Literatūrinės popietės vyko memorialiniuose Salomėjos Nėries, Bernardo Brazdionio, Balio Sruogos sodybose.

Nuo obelų krito žiedlapiai – tiesiai į širdį – ir aš sėdėjau apsvaigusi Balio Sruogos muziejaus sode. Poetai skaitė eiles, kai kur mirgėjo vaikų akelės. Daugelis žiūrovų buvo vyresnio amžiaus žmonės. Jūratė Dailidienė grojo gitara ir dainavo, dainavo... Greta sėdėjo jos mokinė – mergaitė iš Kauno neigaliojo jaunimo užimtumo centro. Jos akys švietė tokia šviesa, kad aš sėdėjau apstulbusi ir dėkojau Dievui už šitą akimirką, šitą laisvės akimirką. Dailininkas Juozėnas, žvelgdamas į mus, sėdintius tarp obelių, tyliai piešė mūsų portretus. Kai priėjau prie jo ir pamaciau save, nupieštą ant balto popieriaus lapelio, galvojau, kad prasmėgiu skrąžiai žemės – i

mane žvelgė būtybė, užvertusi smakrą aukštyn, su buldogo skruostais ir mažyčiais apvaliais akiniais ant nosies galėlio. Tai buvo šaržas. Geras šaržas, bet pirmą akimirką man visai nebuvo juokinga...

Renginį vedė poetas Vidmantas Elmiškis. Mačiau, kiek jam tai kainavo. Žiūrovas dažnai neištaria, ką reiškia būti scenoje. Tai nėra tik garbė. Yra kaina, kurią mes mokame – mes, būdami „žymūs“, mes, būdami visų matomi. Tai yra didžiulis išbandymas – išbandymas garbės. Tik nedaugelis žmonių jį atlaiko. Tikrai šventas žmogus gali atlaikyti šį išbandymą ir nesusižeminti savo paties puikybe. Šventas? Taip, šventas. Nebijokime šio žodžio. Būti šventu reiškia būti savimi. Tai įmanoma tik Dievuje.

Marija Macijauskienė skaitė savo eilėraščių „Aš buvau Kleopatra“. Tai karalienės žodžiai – karalienės, kuri lieka karalienė net tada, kai visko netenka. Gintaras Dabrišius mus apdovanojo eilėraščiais, kuriuos gali parašyti tik žmogus, žvelgiantis į pasaulį vaiko akimis. Gintaras Patackas skaitė vyriškus, liūdnuos, gilius eilėraščius. Tai buvo šauksmas naktį – šauksmas, kurio niekas negirdi. O, kad mes pažintume Dievo meilę ir galėtume atsiremti į jį! Tautvyda Marcinkevičiūtė dalinosi graudžiais susišėto gyvenimo žmogaus eilėraščiais. Jauna poetė ir kritikė Vaiva Kuodytė, ištarusi „Poezijoje daugiau juokiuos, negu verkiu“ (Kauno jaunieji, pirmoji knyga, 2005), pasilenkusi skynė ir skynė saulūčių galveles; kol galiausiai užsikišo vieną už žiedo, snaudžiančio ant jos piršto ir sėdėjo sėdėjo, apsikabinusi savo vienišumui... Aš glau-

džiausi prie jos, nes jutau tyrą jos širdį, kuri nesuvokia šio pasaulio melo ir taip trokšta meilės, kad viską dėl jos atiduotų.

Jie visi buvo viena: seni ir jauni, mylintys ir nusivylę meile, jie visi buvo Tavo, Viešpatie, Aš šokau. Šokau užmiršusi visą pasaulį: viską, kas buvo, yra ir bus, mylėdama Tą, kuris mane myli – savo Dievą.

Sakralioje erdvėje – sakrali poezija

Vytauto bažnyčia mus pasitiko tylia. Žmonių buvo nedaug, o ir tie, kurie atėjo, sėdėjo tylūs ir tarsi kažko laukė. Ko jie laukė? Kad kažkas suteiks jiems vilties gyventi toliau – vilties, kurios mums visiems taip reikiama.

Kauno rašytojų globėjas, Lietuvos rašytojų sąjungos Kauno skyriaus pirmininkas Petras Polilionis kalbėjo apie Dievą poezijoje. Nepakanka ištarties Dievo vardą – nuo to dar netapsi religinę poeziją rašančiu poetu.

Tarp Dievo ir žmogaus yra tiltas. Tas tiltas yra meilė. Kol mes nežengiam prie Jo, mes nemokame mylėti. Kol Jis neišsina mūsų pasitikti ištiestomis, mylinčiomis Tėvo rankomis, tol mes esame vargetų vargetos. Tai yra realybė. Žmogus be Dievo yra NIEKAS. Ir jei mes dar turime tiek puikybės, kad dedamės esą Kažkuo, tai Tas, kuris yra Meilė, tik tyliai iš mūsų juokiasi. Žmogau, žmogau, kaip toli tu nuejai, ieškodamas laimės.

Robertas Keturakis teistare: „Dieve, be Tavęs aš esu tik graudus laikinumas“. Nusisuko ir nuėjo. Taip, tai viskas. Jokio didingų procesijų, jokio ekstatiško žodžio – tiktai suzeis-

to žmogaus rauda. Žmogaus, kuris visą gyvenimą paskyrė kitiems. Žmogus, kuris yra Dievo žmogus. Jam nereikia garbingų titulų. Jis priima viską kaip vaikas – tyra širdimi. Aš esu tik graudus laikinumas. Viešpatie, bet aš Tave myliu.

Aldona Elena Puišytė, moteriška ir graži, skaitė savo gryną ir tikrą poeziją. Ji buvo laiminga. Moteris gali būti laiminga tik tada, kai yra mylima, o šita moteris yra sklindina Dievo meilės.

Vytauto bažnyčios rektorius Kęstutis Rugevičius, kurį žmonės švelniai vadina tiesiog Kęstutiu, džiaugėsi kaip vaikas ir dėkojo, dėkojo – už tai, kad esame, už tai, kad rašome, už tai, kad mylime Tą, kuris pirmasis mus pamilo.

Vytauto bažnyčios vargonininkė sesuo Virginija kartu su savo mokiniu apdovanojo mus Dievo meile, išreikšta per muziką. Skambėjo „Ave Maria“. Siela kilo aukštyn ir aukštyn.

Tą vakarą pirmą kartą šokau Tam, kurį myliu – savo Dievu.

Ar gali nusakyti tą jausmą, kuris apima mylėti? Kokie žodžiai išsakys mylimojo prisilietimo saldumą, meilės grožį, gyvenimo gelmę? Koks eilėraščių tai išreikš? Mylėti! – šaukia siela, liepsnoja širdis, alpsta kūnas – mylėti, mylėti, mylėti.

Baigiamasis Poezijos pavasario akordas nuskambėjo Vilniaus universiteto kieme. Poezijos paukštė suplūnojo galiniais sparnais ir išlėto pakilo į mėlyną vasaros dangų.

Iki kitų metų, mielieji. Mylėkite. Bukite laisvi. Rašykite eilėraščius. Bukit laimingi.

Universitetas paminėjo savo buvusį rektorių

SVAJUNĖ ALEKSANDRAVIČIŪTĖ

Mūsų universitete iškilmingai paminėtos nepriklausomos Lietuvos ir Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Mykolas Riomeris 125-osios gimimo metinės.

Iškilnių progų gegužės 17 d. prie VDU Vaclavo Biržiškos skaityklos (K. Donelaičio g. 52, II aukšto fojė) buvo surengta paroda – „Mykolas Riomeris – Vytauto Didžiojo universiteto rektorius“. Universiteto akademine bendruomenė galėjo susipažinti su profesoriaus M. Riomerio knygomis, studijomis, straipsniais, to meto universiteto gyvenimą atspindinčiomis nuotraukomis.

Šiai iškilniai asmenybei skirtose konferencijose išsamų pranešimą tema „Mykolas Riomeris – mokslininkas, pedagogas, Vytauto Didžiojo universiteto rektorius“ padarė universiteto rektorius prof. Vytautas Kaminskas. Jis susirinkusiems priminė, kad: „Tarpukario Vytauto Didžiojo universiteto istorijoje ryškiais šviešuliais iš-

siskiria plejada garbingų žmonių, vadovavusių šiai mokslo šventovei. Net tris kartus universiteto rektoriumi buvo išrinktas žymus Lietuvos teisininkas, konstitucinės teisės profesorius Mykolas Riomeris (1880–1945): pirmą kartą 1927–1928 metais, tapdamas penktuoju dar Lietuvos universiteto rektoriumi, vėliau dar dvi jau trejų metų kadencijas nuo 1933 iki 1939 metų. Jo kaip rektoriaus 7-erių metų veikla, sudaranti tikrai reikšmingą šio iškilaus žmogaus gyvenimo atkarpą savo turtingumu sunkiai aprėpiama ir neabejotinai yra verta ypatingo dėmesio“.

M. Riomeris gimė 1880 gegužės 17 d. Bagdoniškių dvare, Obelių valsčiuje, Rokiškio apskrityje, lenkakalbių bajorų šeimoje, tačiau dar jaunystėje išmoko kalbėti lietuviškai. Gimnaziją baigė Vilniuje, po to 1901 m. baigė Aukštąją septynmetę teisės mokyklą Peterburge. 1901–1903 m. studijavo istoriją Krokuvos universitete,

Prof. Mykolas Riomeris.

vėliau 1903–1905 m. mokėsi aukštojoje politinių mokslų mokykloje Paryžiuje ir baigė jos sociologijos skyrių. Neprieikštingai mokėdamas lietuvių kalbą prof. M. Riomeris visa savo valstybine ir visuomene veikla niekam ir niekada, net ir iki Lietuvos valstybės susikūrimo, nedavė pagrindo suabejoti savo meile, atsidavimu ir ištikimybę gimtajam kraštui.

Rektorius poste puikiai atsiskleidė M. Riomerio, kaip labai teisingo, aukšto kultūros žmogaus, gilaus erudito, puikaus organizatoriaus ir ištikinio demokrato, broūzai. Jam labai rūpėjo lietuvių inteligentijos ugdymas, be to, jis nuolat rėmė demokratišką studentijos sparną ir jo akcijas. „Daug energijos iš rektoriaus pareikalavo pastangos išsaugoti demokratišką universiteto savi-valdą, į kurią tuo laikotarpiu ne kartą mėgino keisintis autoritarizmui pritariantys valdantieji sluoksniai. Ne paslaptis, kad ir dabar yra jėgų, kurios siekia apriboti universitetų

autonomiją, ir tai ypač pastebima pastaraisiais metais“, – kalbėjo pranešėjas prof. V. Kaminskas.

Vadovaudamas Vytauto Didžiojo universitetui, prof. M. Riomeris uoliai rūpinosi mokslo lygiu, troško gerinti universiteto veiklą, plėsti tarptautinius mokslinius ryšius. Pastarojoje srityje didžiulis asmeninis rektoriaus indėlis: jis buvo pakviestas skaityti paskaitas Paryžiaus (1935 m.), Stokholmo, Upsalos ir Lundo (1936 m.) universitetuose. Prof. M. Riomeris daug pastangų padėjo stiprinant universiteto materialinę bazę – Aleksote buvo pastatyti Technikos fakulteto laboratorijų rūmai, 1939 m. vasarą užbaigta universitetinių klinikų statyba.

Už nuopelnus Lietuvai prof. M. Riomeris apdovanojamas Gedimino (1928) ir Vytauto Didžiojo (1934) antrojo laipsnio ordinais; taip pat Latvijos Respublikos Trijų Žvaigždžių ordinu, paskelbtas Prancūzijos Garbės legiono karininku. Už nuopelnus mokslui buvo išrinktas Čekoslovakijos mokslų ir menų bei tarptautinio Prancūzijos revoliucijos instituto nariu, taip pat Rumunijos Karališkojo administracinės teisės instituto nariu–korespondentu.

Tačiau ne mažiau svarbus prof. M. Riomerio indėlis ugdati pilietinę visuomenę ne tik tarpukario, bet ir dabartinėje Lietuvoje. „Pluralizmas ir tolerancija, demokratija ir laisva, nesuvaržyta akademinė mintis, akiračio plėtimas, o ne atsiri-bojimas neperžengiama siauru patyūrų siena – šios prof. M. Riomerio naujai Lietuvos inteligentų kartai diegtos vertybės

vis dar taip pat aktualios bei reikšmingos ir šiandien“, – pabrėžė rektorius prof. Vytautas Kaminskas.

Prof. Egidijus Aleksandravičius savo pranešime „Mykolas Riomeris ir Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės likimas“, akcentavo, kad prof. M. Riomeris buvo ne tik teisininkas, išvalgęs socialinių mokslų atstovas, bet ir vienas svarbiausių vadinamųjų Vilniaus „krajojū“ vadų, ideologų ir labai nuoseklių veikėjų. „M. Riomeris atstovavo sluoksniui žmonių, kurie išvaizdavo Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės atkūrimą, kaip galimą realybę. Jis buvo didelis šalininkas valstybės tęstinumo idėjos ir išvaizdavo Lietuvą visoje jos komplikuojoje etnonacionalinėje būsenoje su visais nelietuviški kalbančiaisiais. Jis mąstė apie daugiakultūrinę, daugiatautį valstybės charakterį, apie tradicinį santykį su Lenkijos karalyste. 1918 m. jis vis dar išvaizdavo Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę, kaip daugiatautę valstybę, kuri galėjo palaikyti artimesnius santykius, nebūtinai unijinius, su Lenkija. Kai L. Želigovskis užėmė Vilnių, M. Riomeris, artimas J. Pilsuckio draugas ir bendražygis, tada parašė kreipimąsi – atvirą laišką, sakydama, kad L. Želigovskis ir J. Pilsuckis galutinai numarino Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės idėją. Po to jis savo Lietuvos konstitucinės teisės paskaitose kalbėjo apie tokias istorines interpretacijas, kurios leido mūsų šiuolaikinę lietuvių bę sieti su istorine Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės praeitimi. Ta praeitimi, kuri pa-

žino visokius asmenybių tipus – gente lituanus natione polonus ir gente plonus natione lituanus, kaip pats M. Riomeris tikriausiai būtų apie save pasakęs.“

Prof. Leonidas Donskis („Mykolas Riomeris – politinis mąstytojas“) apie M. Riomerį kalbėjo, kaip apie politinį mąstytoją, aukšto lygio politikos teoretiką. Pasak jo, šią M. Riomerio veiklos pusę dar reikėtų atrasti ir tinkamai įvertinti. „Bet abejonių nekelti tai, kad M. Riomeris pademonstravo ypatingai aukštą politiko klasę, suvokdamas moderniosios Lietuvos gimimą. Bodamas tokio aukšto lygio politikos analitikas, jis labai gerai suprato, kad XX amžius su savo tarptautine politika ir globaliniais procesais nepaliko jokio kito šanso Lietuvai – ji negalėjo gimti kitokia. Tik tokia valstietiška Lietuva, atgaivinus savo etninę tradiciją bei savo kalbą, ir galėjo gimti. Svarbu, kad M. Riomeris nuo tokios Lietuvos nenusigrėžė, o priešingai, skyrė jai savo talentą. Būdamas VDU profesoriumi ir rektoriumi, jis parašė nemažai vertingų darbų, iš kurių aiškėja Lietuvos transformacija: kaip iš buvusios Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės, daugiatautės, daugiareliginės, netgi Vakarų Europai nelengvai suprantamo darinio, atsirado modernioji Lietuva. Jis šitą dalyką aiškino puikiai ir tai rodo, kad jo būta puikaus politikos teoretiko“.

Prof. M. Riomeris – vienas garsiausių Lietuvos teisės mokslininkų, savo darbų apimtimi ir originalumu prilygstantis žymiausiems Europos mokslininkams. Iš jo darbų ryškėja mo-

dernos teisinės valstybės vizija ir suvokimas, kad valstybės stabilumo pamatas – pastovi tvarka, garantuojanti pagrindines piliečių teises. Jis ne tik nustatė bendros konstitucinės teisės pagrindus mūsų šalyje, bet ir apipavidalino Lietuvos konstitucinę teisę, pirmasis metodologiškai nušvietė Lietuvos konstitucinės teisės evoliuciją ir apibrėžė jos pamatus, todėl pagrįstai yra laikomas Lietuvos konstitucinės teisės mokslo kūrėju. Jo pažūras ir valstybės ir konstitucinės teisės galima suvokti iš jo veikalų: *Valstybė ir jos konstitucinė teisė (1934–1935)*, *Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos (1939)*.

VDU Teisės instituto doktorantė Jūratė Imbrasaitė savo pranešime plačiai nušvietė prof. M. Riomerio indelį į Lietuvos teisinę sistemą („Teisinės valstybės samprata Mykolo Riomerio darbuose“). Anot jos tai buvo labai sąžiningas, išsilavinęs, didelės erudicijos ir plačių pažiūrų teisininkas. „Studentai savo prisiminimuose mini jį kaip griežtą, pareigingą žmogų. Jis jau tada sugebėjo pamatyti daugiau nei kiti, gerai žinojo, kas vyksta kitose šalyse ir tai bandė igyvendinti Lietuvoje. M. Riomeris suprato, kad reikia siekti, jog Lietuva taptų teisine valstybe – įstatymų laikytusi tiek piliečiai, tiek valstybės institucijos. Jis siekė ir dėjo daug pastangų, kad būtų įkurti visi trys teismai – Administracinis, kuris kontroliuotų vykdomosios valdžios atliekamus pažeidiminius, Konstitucinis, kuris tirtų Seimo išleistų aktų teisėtumą, ir Kasacinis (dabartinis Aukščiausio teismo atitikmuo)“.

